

تحلیل شبکه مشارکت روستاییان در طرح‌های بهسازی بافت باارزش تاریخی (مطالعه موردی: روستای شاهکوه سفلی، شهرستان گرگان)

مهدی حسام *

تاریخ دریافت مقاله:

1395/04/10

تاریخ پذیرش مقاله:

1395/11/23

چکیده

بافت‌های روستایی در ایران، گونه‌های بی‌نظیر فضایی را در دوره‌ای طولانی و در مکان‌هایی خاص ارائه می‌کنند که برخی از آن‌ها به دلیل برخورداری از ویژگی‌های خاص معماری، تاریخی و فرهنگی به‌عنوان میراثی به‌شمار می‌روند که حفظ و نگهداری آن‌ها از اهمیت فراوانی برخوردار است. از این‌رو بنیاد مسکن انقلاب اسلامی اقدام به شناسایی و اجرای طرح‌های بهسازی بافت باارزش تاریخی در روستاها دارای شرایط می‌نماید. در این رهگذر مشارکت روستاییان در این طرح‌ها سبب تسهیل و تضمین موفقیت آن‌ها می‌شود. یکی از مهم‌ترین عناصر تحقق مشارکت واقعی در جوامع پیچیده امروزی، سطح سرمایه اجتماعی در جامعه است. در این راستا، رویکرد تحلیل شبکه به‌عنوان نظریه و مدلی که به مطالعه ساختارها و روابط می‌پردازد، قادر به سنجش میزان سرمایه اجتماعی بین افراد می‌باشد که در چند سال اخیر مورد توجه زیادی قرار گرفته است. این تحقیق نیز با هدف سنجش سرمایه اجتماعی روستاییان و مشارکت آن‌ها در طرح‌های بهسازی بافت باارزش تاریخی در روستای شاهکوه سفلی شهرستان گرگان به‌عنوان روستای هدف گردشگری که دارای بافت باارزش تاریخی می‌باشد، با روش تحلیل شبکه‌ای پرداخته شد. در حقیقت سؤال اساسی تحقیق این است که وضعیت سرمایه اجتماعی روستاییان و مشارکت آن‌ها در طرح‌های بهسازی بافت باارزش تاریخی در روستای مورد مطالعه چگونه است. بر این اساس فهرستی از افراد ذی‌نفع روستا با استفاده از روش گلوله برفی تهیه شد. در نهایت نام 43 نفر به‌عنوان افراد شاخص که برای این طرح در روستا همکاری داشته‌اند، به‌دست آمد. در مرحله بعد، پرسشنامه‌ای تهیه و داده‌های ماتریسی به محیط نرم‌افزار Ucinet وارد و با استفاده از تعدادی آزمون مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. به‌صورت کلی نتایج این تحقیق نشان‌دهنده وضعیت مناسب سطح اعتماد روستاییان به یکدیگر و در عین حال وضعیت نامناسب مشارکت آن‌ها در طرح بهسازی بافت باارزش تاریخی روستا می‌باشد. همچنین بیشترین سطح اعتماد و همچنین همکاری افراد با یکدیگر به‌صورت درون‌گروهی ظهور و بروز پیدا کرده است. به معنای دیگر در روستای مورد مطالعه بیشتر شاهد سرمایه اجتماعی که واجد خصلت انحصاری و اختصاصی در مقابل سرمایه اجتماعی با ویژگی غیر انحصاری و باز بودن مواجه هستیم.

کلمات کلیدی: سرمایه اجتماعی، مشارکت، بهسازی، بافت باارزش، تحلیل شبکه، روستای شاهکوه سفلی.

* استادیار دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان. mhesam@guilan.ac.ir

مقدمه

روستاها در طول دوره حیات خود، به دلیل پیوندهای گسترده با بسترهای طبیعی و تاریخی خود، موجد بسیاری از ارزش‌های تاریخی، فرهنگی، طبیعی، معماری و... بوده‌اند که جزئی از سرمایه ملی و هویت فرهنگی و تاریخی سرزمین به‌شمار می‌آیند.

احیای بناها و بافت‌های باارزش روستایی در ارتباط مستقیم با زندگی ساکنان و عرصه‌های اجتماعی و اقتصادی روستا می‌باشد که سلسله مراتبی زنجیره‌ای باهم دارند و هر دانه ارتباط مستقیمی با کل مجموعه برای تأکید بر ارزش‌های مکانی از تمام وجوه و موجودیت‌ها دارد (نوری نژاد، 1389: 2). بی‌تردید بخشی از هویت مردمان امروز در آثار معماری پیشینیان آنان نهفته است از این‌رو شناخت هویت اصیل هر جامعه از کنکاش در معماری قدیم آن قابل‌دستیابی است. سیما و ساختار کالبدی روستاهای ایران بانفوذ و هجوم فناوری، فرهنگ و سیمای شهری و هم‌زمان با آن تنزل ارزش‌های فرهنگی و بومی نزد ساکنان روستا، روزبه‌روز و بیش‌ازحد مخدوش شده است. بدیهی است که ادامه این روند روستاها را نیز به‌دنبال خود شهرها، از هویت و سیمای اصیل خود دور خواهد کرد. اما بخشی از این بافت‌ها به سبب توانمندی و ارزش‌های معماری همچنان به حیات خود ادامه می‌دهند. به این جهت در طرح‌های توسعه کالبدی، بافت‌های باارزش نیازمند نگرشی درخور بوده و بافت‌های باارزش روستایی به‌لحاظ مطالعات اندک صورت گرفته در آن نیازمند توجهی ویژه‌اند. هدف اصلی طرح‌های بهسازی بافت باارزش روستایی، زمینه‌سازی برای احراز هویت و فراهم کردن امکان حفظ و نگهداری بافت‌ها و آثار ارزشمند معماری روستایی با احیای بافت کالبدی و با ایده و راهکاری نوین برای تأمین خواسته‌ها، افکار و

شیوه جدید معیشت مردم در روستاست. در انتخاب روستاها برای اجرای طرح‌های بهسازی بافت باارزش بیشتر در نظر گرفتن عامل فرهنگ و تاریخ آن‌هاست که این روستاها به‌عنوان «یادگاری از گذشته، میراثی برای آینده» مطرح می‌باشند (جام کسری، 1389: 62). در این بین مشارکت مردم محلی در طرح‌ها توسعه روستایی دارای اهمیتی انکارناپذیر است. یکی از اصول کلیدی حکمرانی خوب و مدیریت فراگیر روستایی، تسهیل فرایند مشارکت عمومی در تصمیم‌گیری‌هاست. تجربه بسیاری از کشورهای در حال توسعه از جمله کشور ما نشان می‌دهد که برنامه‌ریزی متمرکز، آمرانه و از بالا به پایین دستاورد مطلوبی نداشته است. هر چه سطح مشارکت محدودتر باشد امکان اجرا و کارآمد شدن برنامه‌ها کاهش خواهد یافت، هزینه‌های اجرا و نظارت مرکزی افزایش یافته و آسیب‌پذیری طرح‌ها و سیاست‌ها بالا خواهد رفت (رضوانی، 1383: 214). مشارکت مردم در روند توسعه نزد صاحب‌نظران از چنان اعتباری برخوردار است که گاهی توسعه را معادل مشارکت دانسته و یا مشارکت را وسیله و هدف توسعه ذکر کرده‌اند. تحقق توسعه کشورها نیز مستلزم بهره‌گیری از استعداد و توان و حضور فعالانه مردم و مشارکت آن‌ها در مراحل مختلف توسعه جوامع است (Roling and DeJong, 2006; Lockie, 2004; Bell et al., 1998)، به‌طوری‌که توسعه و مشارکت اموری در هم‌تنیده شمرده شده و فرایند توسعه هنگامی با موفقیت همراه می‌شود که با افزایش مشارکت مردم، به‌خصوص مردم محلی، همراه باشد (مقنی‌زاده، 1380). در این میان یکی از مهم‌ترین عناصر تحقق مشارکت واقعی در جوامع پیچیده امروزی، سطح سرمایه اجتماعی در جامعه است که زیر بنای مشارکت مفید اعضای جامعه برای دستیابی به نتایج سودمند برای فرد و اجتماع به‌شمار می‌آید و با شاخص‌هایی مانند هنجارها، قواعد، تعهدات و اعتماد

متقابل سنجیده می‌شود (پاتنام، 1380: 133). بنابراین امروزه موضوع سرمایه اجتماعی به‌عنوان یک اصل اساسی برای نیل به توسعه پایدار محسوب شده و حکومت‌ها و دولتمردانی موفق قلمداد می‌شوند که بتوانند با اتخاذ سیاست‌های لازم و ارائه راهکارهای مناسب در ارتباط با جامعه به تولید و توسعه سرمایه اجتماعی بیشتر نایل شوند. در این راستا نظریه و مدل تحلیل شبکه قادر به سنجش میزان سرمایه اجتماعی بین افراد می‌باشد. این نظریه به تحلیل و بررسی روابط تجربی بین موضوعات مورد پژوهش و ساختار این روابط می‌پردازد. بنابراین تحلیل شبکه‌ای مترادف ساختارگرایی است. ساختار روابط بین گره‌ها (گره، همان واحد تحلیل در ادبیات شبکه است) و جایگاه گره‌ها در شبکه، پیامدهای نگرشی، ادراکی و رفتاری مهمی هم برای واحدهای فردی و هم مجموعه نظام به‌عنوان یک کل در بردارد. از این‌رو این تحقیق به تحلیل مشارکت روستاییان در طرح‌های بهسازی بافت باارزش تاریخی با رویکرد تحلیل شبکه پرداخته است. هدف از این مطالعه سنجش مشارکت روستاییان در بهسازی بافت باارزش تاریخی روستای شاهکوه سفلی به‌عنوان یکی از روستاهای هدف گردشگری با بافت باارزش تاریخی می‌باشد.

مبانی نظری

بهسازی از نظر لغوی به معنای توان بخشیدن دوباره، بازتوان بخشیدن و دوباره توانمند کردن است ولی در اصطلاح به مجموعه اقداماتی اطلاق می‌شود که به‌منظور ابقا و بهبود کالبد و فضای بافت در کوتاه‌مدت صورت می‌گیرد. در واقع بهسازی زمانی انجام می‌شود که فرسودگی نسبی فضا از لحاظ عملکردی حادث شده باشد (حبیبی و مقصودی، 1381: 18). در خصوص بافت‌های باارزش روستایی، بهسازی تلاشی است برای

بهبود کیفیت زیست بومی روستاییان با بهینه‌سازی ساختار فرهنگی - کالبدی جوامع روستایی در راستای ساماندهی فرایند توزیع عادلانه خدمات زیربنایی و تسهیلات رفاهی در سطح محلی.

ضرورت طرح بهسازی بافت باارزش شامل حفظ ارزش‌ها و ساماندهی بافت‌های روستایی، احیای فرهنگ و معماری بومی، افزایش سطح کیفی زندگی ساکنان بافت، ضرورت‌ها و قابلیت‌های گردشگری و ضرورت‌های اقتصادی می‌شود. در بهسازی بافت‌های باارزش روستایی، مشارکت روستاییان باید مورد توجه اساسی قرار گیرد.

امروزه به‌دلیل اهمیت مفهوم مشارکت و سنت‌های مدنی مردمی در توسعه، «برخی از محققان، توسعه را مترادف مشارکت می‌دانند و یا مشارکت را وسیله و هدف توسعه ذکر کرده‌اند». در گفتارها و نوشته‌ها دیده می‌شود که واژه‌های توسعه، مشارکت و سرمایه اجتماعی در ارتباط مستقیم با یکدیگر هستند یا حتی به جای یکدیگر بکار می‌روند (عنبری، 1390: 283). مشارکت به «عمل شرکت کردن و سهیم شدن در چیزی» گفته می‌شود (Finger&Stich, 2002, 100). از نظر سازمان ملل "مشارکت ابزاری است برای افزایش فرصت حضور مردم در فرایند تصمیم‌گیری به‌نحوی که آن‌ها را از فعالیت‌های خود منتفع سازد". همچنین از نظر برنامه توسعه سازمان ملل مشارکت به‌عنوان ابزاری است برای رشد آگاهی‌های اجتماعی و تشویق پیشگامی در فعالیت‌های محلی به‌نحوی که ساختار تصمیم‌گیری محلی باید مداخله بومیان در موضوعاتی که مستقیماً با نیازهای آنان مرتبط است تشویق و تسهیل نماید (دارابی، 1384: 61). آنچه در این مقاله از مفهوم مشارکت مدنظر است، مشارکت فرا گردی با پیوندی چند سویه است (آغاز، 1378: 36) و همه انواع مشارکت روستاییان را شامل می‌شود. همان‌طور که بیان

شد یکی از اساسی‌ترین عوامل تحقق مشارکت، سطح سرمایه اجتماعی یک جامعه می‌باشد. پاتنام سرمایه اجتماعی را به‌عنوان پدیده‌های زندگی اجتماعی، شبکه‌ها و هنجارها و اعتماد که نهادها را قادر می‌سازد باهم فعالیت کنند برای اینکه اهداف خود را بهتر دنبال کنند، تعریف می‌کند (Titeca & Vervisch, 2008: 3). اعتماد عبارت است از اعتقاد به اینکه دیگران -در بدترین حال- آگاهانه و به‌عمد به شما ضرری نخواهند زد و -در بهترین حالت- به نفع شما عمل خواهند کرد (Hardin, 1988:12-15). اعتماد یک عامل کلیدی برای مشارکت است، به‌طوری‌که نبود آن باعث کاهش موفقیت در فرایند ایجاد تغییرات در جهت بهبود مشارکت مردمی در تهیه و اجرای طرح‌ها می‌گردد (White, 2001). از سوی دیگر باید به مردم درباره بهره‌های ناشی از حضور در طرح‌ها آگاهی داده شود، به‌گونه‌ای که این احساس در آن‌ها ایجاد شود که می‌توانند نقش مهمی در طرح‌ها داشته باشند و حرف آن‌ها شنیده می‌شود. انعکاس خواسته مردم در زمینه‌های مختلف و نه در یک قالب خاص، می‌تواند حس اعتماد در آنان را افزایش دهد (Ohlin, 2001, y.soh et al, 2006). پژوهشگران عمدتاً از سه نوع متفاوت از اعتماد یاد کرده‌اند. نخست اعتماد بستگان و خویشاوندی، دوم اعتماد اجتماعی میان افراد که بیانگر اعتماد افراد نسبت به یکدیگر و افراد جامعه است و در نهایت اعتماد نهادی که ناظر بر احساس افراد نسبت به نهادها یا حرفه‌های مختلف و یا حتی بخش‌های مختلف دولتی است (ابراهیم‌زاده و دیگران، 1389: 52). امروزه سرمایه اجتماعی نقش بسیار مهم‌تر از سرمایه فیزیکی و انسانی را در جوامع ایفا می‌کند و شبکه‌هایی از روابط جمعی منسجم میان انسان‌ها و سازمان‌ها را به‌وجود می‌آورد (منظور و یادی‌پور، 1387: 140). شبکه‌ها

جریان اطلاعات و شناخت را تسهیل کرده، هزینه‌های مبادلات اقتصادی را کاهش داده و به همان مقدار نیز فرایند تولید را پایدار می‌سازند (Tiepoh & Reimer, 2004: 428). سرمایه اجتماعی مجموعه نهادها، قوانین، روش‌ها، عادات اجتماعی و سنت‌ها و قواعد رفتاری یک جامعه است که مناسبات اجتماعی بین مردم یک جامعه را شکل می‌دهد (سوری، 1384: 4) و با نرخ مشارکت افراد در زندگی جمعی و وجود عامل اعتماد در بین آنان بیان می‌شود (شریفیان ثانی، 1380: 6) که به‌عنوان مهم‌ترین شاخصه سرمایه اجتماعی دلالت بر میزان مقبولیت، کارایی، رضایت، تسهیل قدرت عمل، جمع‌گرایی و اشتراک مساعی به‌جای فردگرایی، انتظار عمل صادقانه و تشکیل روابط ثانوی در فضای اجتماعی اشاره دارد که مردم روستا از همدیگر انتظار دارند (شادی‌طلب و کرمانی، 1388: 303). در این بین با دقت نظر در روابط افراد، متوجه می‌شویم که تصمیم‌گیری‌ها هرگز در یک محیط ایزوله انجام نمی‌شود و همواره شبکه‌ای از تأثیرات بر آن مؤثرند که قابلیت ترسیم دو نوع شبکه در آن‌ها وجود دارد: شبکه روابط رسمی که اساس آن روابط سلسله‌مراتبی است و شبکه روابط غیررسمی که براساس مراجعه افراد به دیگران برای مشورت کردن پیش از تصمیم‌گیری است. بر این اساس تحلیل شبکه‌ای روشی کارا در مشخص کردن تأثیرگذارترین افراد در شبکه‌های تصمیم‌گیری است. شبکه را می‌توان نوع خاصی از رابطه پیونددهنده بین مجموعه معینی از افراد، اشیاء یا وقایع تعریف کرد (نوک و کالینسکی، 1387: 16). به‌عبارت‌دیگر شبکه، مجموعه‌ای است از حداقل سه نقطه یا گره و تعدادی ارتباط که نشان‌دهنده وجود یا عدم وجود ارتباط میان گره‌ها است. این گره‌ها می‌توانند افراد، گروه‌ها، واحدها و یا سازمان‌ها باشند (اشتریان و همکاران، 1388: 23).

بر مبنای این تعریف می‌توان گفت که منظور از شبکه، توده‌ای از کنش‌های متقابل بین بسیاری از مردم است که ممکن است در زمان‌ها و مکان‌های مختلف روی دهد (بروگمن، 1389: 14). در نگاه کلی، همه تحلیل‌های شبکه‌ای دارای دو جزء کلی یا دو محور اساسی هستند که تجزیه و تحلیل آن‌ها، ویژگی عام تحلیل‌های شبکه‌ای است. این دو محور عبارت‌اند از: دسته‌ای از موضوعات یا همان گره‌ها، موقعیت یا کنشگران دودسته‌ای از روابط میان این موضوعات که لبه‌ها، پیوندها یا ارتباطات نامیده می‌شوند. این مفاهیم، آغاز درک شبکه‌ای از پدیده‌های اجتماعی است.

تحلیل شبکه‌ای به مجموعه متدها، تکنیک‌ها و ابزارهایی گفته می‌شود که هدف آن‌ها تحلیل ساختارها و جنبه‌های ارتباطی این ساختارها در یک شبکه است (Slaninová and et al., 2010: 117). ارزشمند (و مؤثر) میان کنشگران به‌عنوان پیوند یا ارتباط، مستقیم یا غیرمستقیم، میان گره‌های به هم مرتبط ترسیم می‌شود. در اینجا کنشگران می‌توانند افراد، سازمان‌ها یا گروه‌ها و به‌طورکلی، هر دسته از واحدهای به هم مرتبط باشند. به این ترتیب می‌توان تحلیل شبکه را در سطوح مختلف طیف وسیعی از افراد، صفحات اینترنتی، خانواده‌ها، گروه‌های کوچک تا سازمان‌های بزرگ، احزاب و حتی ملت‌ها به کار برد (Zhang, 2010: 3). قاعده کلی در رویکرد شبکه‌ای این است که در آغاز امر باید ویژگی‌های روابط میان و درون واحدها مورد بررسی قرار گیرند و نه ویژگی‌های خود واحدها. در واقع این یک رویکرد رابطه‌ای می‌باشد.

با اینکه رشد تحلیل شبکه‌ای تا حد زیادی متمایز از تحلیل سرمایه اجتماعی بوده اما از دهه 1990 تدریجاً تحلیل شبکه‌های اجتماعی مترادف با تحلیل سرمایه اجتماعی در نظر گرفته شد. به‌طورکلی، چهار رویکرد

سرمایه اجتماعی را می‌توان برشمرد: رویکرد جماعت‌گرایانه (Communitarian)، رویکرد شبکه‌ای (Networks)، رویکرد نهادی (Institutional) و رویکرد هم‌نیروزی (Synergy). رویکرد شبکه‌ای یکی از چهار رویکرد مطرح در تئوری سرمایه اجتماعی است (ابوالحسنی و عطار، 1392: 144). همان‌طور که فلپ (1996) و برت (1997) اشاره کرده‌اند، سرمایه اجتماعی ابتدا به منابع در دسترس در شبکه‌های اجتماعی اشاره دارد (Lin, 1999b: 471). این به معنای گره خوردن ایده سرمایه اجتماعی به تحلیل شبکه‌ای یا تلقی شبکه‌ای از سرمایه اجتماعی است. بر مبنای این رویکرد، همان‌طور که سرمایه فیزیکی یا سرمایه انسانی هم به صورت فردی و هم در شکل جمعی می‌توانند موجب افزایش بهره‌وری شوند. ارتباطات اجتماعی و روابط میان کارگزاران اجتماعی هم بر بهره‌وری افراد گروه‌ها تأثیر می‌گذارند. بر این اساس، حجم سرمایه اجتماعی تحت تصرف یک کارگزار، به اندازه شبکه پیوندهایی که او می‌تواند به‌نحو مؤثری بسپارد و به میزان و حجم سرمایه‌ای بستگی دارد که تحت تصرف یک کارگزار یا حتی تحت مالکیت کل مجموعه کارگزارانی است که او با آن‌ها پیوند برقرار کرده است (بوردیو، 1384: 147). این رویکرد، حاصل به‌هم پیوستن نظریه سرمایه اجتماعی و تحلیل شبکه‌ای است.

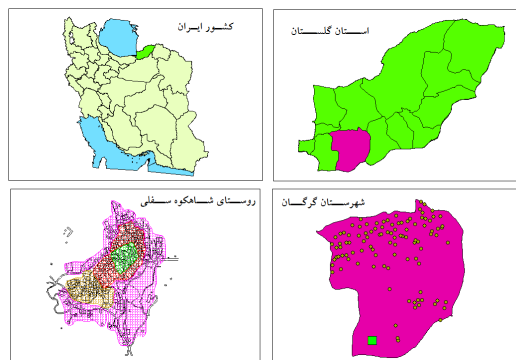
سرمایه اجتماعی، دارایی مهم موجود در چارچوب ارتباطاتی است که میان افراد برقرار شده است. این چارچوب، شبکه نامیده می‌شود. این تلقی در تعارض آشکار با رویکردی است که شبکه‌ها را بخشی از سرمایه اجتماعی می‌داند. برخی بر این باورند که نباید تحلیل سرمایه اجتماعی را به تحلیل شبکه‌ای تقلیل داد بلکه در تحلیل سرمایه اجتماعی باید به ابعاد دیگر آن نیز توجه داشت (Tinggaard Svendsen & Haase Svendsen,)

3 (2009). رابرات پاتنام (1380: 285) مهم ترین مدافع رویکرد اخیر است: «منظور از سرمایه اجتماعی، وجوه گوناگون سازمان اجتماعی نظیر اعتماد، هنجارها و شبکه‌ها است». پاتنام آشکارا، شبکه‌ها را وجهی از سرمایه اجتماعی می‌داند درحالی که در رویکرد شبکه‌ای، سرمایه اجتماعی سرمایه جاری در درون شبکه‌ها و پیامدی از وجود شبکه‌هاست (Burt, 2008: 31).

بر پایه بررسی‌های انجام شده، این روش در ایران به کلی نوپا بوده و سودها و کاربردهای فراوان آن ناشناخته مانده است. در این راستا مفاهیم و اندازه‌هایی برای یاری‌دادن به تصمیم‌گیرنده ارائه شده که با اعمال آن‌ها و به کمک نرم‌افزارهای مرتبط، شبکه‌های مختلفی برای تحلیل جایگاه نقاط و یا روابط میانشان ترسیم می‌شود.

محدوده مورد مطالعه

روستای شاهکوه سفلی در 36 درجه و 34 دقیقه طول شرقی و 54 درجه و 25 دقیقه عرض شمالی از نصف‌النهار گرینویچ در استان گلستان و در ضلع جنوبی شهرستان گرگان قرار گرفته است (تصویر شماره 1). این روستا در ارتفاع 2260 متری از سطح دریای آزاد قرار دارد که جزء مناطق سردسیر کشور به حساب می‌آید. روستای شاهکوه در فاصله 75 کیلومتری از شهر گرگان واقع شده است. بر طبق سرشماری سال 1390 جمعیت روستای شاهکوه سفلی 1701 نفر در قالب 402 خانوار می‌باشد.

ت 1. موقعیت روستای شاهکوه سفلی.

روش تحقیق

برای انجام این پژوهش، از روش تحلیل شبکه‌ای استفاده شد که دلیل آن، اهمیت و نقش روابط اجتماعی در مناسبات و منازعات اجتماعی می‌باشد. در واقع مزیت این روش نسبت به سایر روش‌های مورد استفاده در علوم اجتماعی این است که تئوری شبکه‌ای که اساس روش تحلیل شبکه‌ای را تشکیل می‌دهد، اصل را بر روابط میان افراد قرار داده و واکنش‌های متفاوت افراد در نقش‌ها و موقعیت‌های مختلف را ناشی از درگیر شدن افراد در شبکه‌های ارتباطی متفاوت می‌داند. به‌طورکلی، تحلیل شبکه‌ای رهیافتی برای مطالعه ساختارهای اجتماعی است و قدمت آن به 50 سال پیش می‌رسد، اما عمده فعالیت‌های آن از دهه 70 میلادی آغاز شده است (Martinez et al. 2003; Butts, 2008). مبانی تئوریک اصلی این روش شامل تئوری گراف‌ها، جبر ماتریس‌ها و تئوری شبکه‌ای می‌باشد.

به منظور جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز از منطقه مورد مطالعه از اسناد و مدارک کتابخانه‌ای، بازدیدهای میدانی و مصاحبه با مردم محلی استفاده شد. بر این اساس فهرستی از نام افرادی که سردمداران اصلی مسائل روستا از جمله طرح بهسازی بافت با ارزش تاریخی بودند، با استفاده از روش گلوله برفی تهیه شد. در این روش، نخست چند کنشگر به‌عنوان کنشگر کانونی انتخاب می‌شوند. سپس از هر یک از کنشگرهای کانونی می‌خواهیم تا برخی یا همه وابستگی‌های خود را با دیگر کنشگرها نام ببرند. پس از آن به سراغ کنشگرهای تعریف شده (آن‌هایی که در فهرست اولیه و اصلی قرار نداشتند) می‌رویم و از آن‌ها نیز می‌خواهیم تا برخی یا همه وابسته‌های خود را نام ببرند. این فرایند همچنان ادامه می‌یابد تا زمانی که دیگر کنشگرهای جدید معرفی نشوند یا اینکه تصمیم بگیریم که به دلیل کمبود وقت و

است. یعنی هر چه بیشتر باشد، انسجام بین اعضاء بیشتر است. مقدار این شاخص در زمینه سرمایه اجتماعی روستاییان مورد مطالعه برای اعتماد 0/6124 یا 61/24% (از 1806 پیوند ممکن 1106 پیوند تحقق یافته است) و برای مشارکت 0/1977 یا 19/77% (از 1806 پیوند ممکن 357 پیوند تحقق یافته است). این درصدها نشان می‌دهد که اگرچه بیش از 60 درصد از روستاییان مورد مطالعه به یکدیگر اعتماد دارند ولی مشارکت و همکاری این افراد معتمد به یکدیگر بسیار پایین بوده و افراد، بیشتر بر مبنای تصمیم شخصی و نه گروهی عمل می‌کنند.

مشارکت		اعتماد		
درصد	تعداد رابطه	درصد	تعداد رابطه	میزان رابطه
80/23	1449	38/76	700	بدون رابطه
6/42	116	8/36	151	رابطه خیلی کم
5/2	94	15/39	278	رابطه کم
4/37	79	18/38	332	رابطه متوسط
2/6	47	13/68	247	رابطه زیاد
1/16	21	5/43	98	رابطه خیلی زیاد

ج 1. میزان سرمایه اجتماعی در بین روستاییان مورد مطالعه.

ت 2. روند بهسازی بافت بارزش تاریخی روستای شاهکوه سفلی.

دوسیگی یا بده بستانها¹

این شاخص نشان‌دهنده تعداد پیوندهایی که متقابل است و وجود دارد، نسبت به تعدادی است که باید

منابع یا به دلیل اینکه افرادی که معرفی می‌شوند، دیگر شرایط معین ما را ندارند، فرایند را متوقف کنیم. در این پژوهش نیز با مصاحبه با اعضای شورای اسلامی روستا و ریش سفیدان، از آن‌ها خواسته شد تا نام افرادی را بگویند که در بهسازی روستا به‌طور آشکار، همکاری داشتند. این روند تا جایی ادامه پیدا کرد که دیگر نام جدیدی به این فهرست اضافه نشد. در نهایت نام 43 نفر به عنوان افراد شاخص که برای این پروژه در روستا همکاری داشته‌اند، به دست آمد که این افراد عموماً افرادی بانفوذ بودند که به واسطه وضعیت مالی و یا ارتباطات مؤثر با کانون‌های قدرت، بر انجام یا عدم انجام اقدامات لازم در راستای تسهیل انجام پروژه بهسازی در روستا تأثیرگذار بوده‌اند. در مرحله بعد، پرسشنامه‌ای مشتمل بر دو پرسش تهیه شد که در آن از پاسخگویان خواسته شده بود تا به این پرسش‌ها که «به کدام یک از افراد زیر اعتماد دارید؟ به چه میزان؟» و «کدام یک از افراد زیر برای تسهیل پروژه بهسازی بافت بارزش تاریخی روستا تلاش کرده‌اند و با شما همکاری می‌کنند؟» پاسخ دهند و در زیر این پرسش فهرست نام 39 نفر افراد کلیدی و تأثیرگذار روستا و 4 نفر از اعضای شورای اسلامی و دهیاری روستا به عنوان اعضای نهادهای رسمی و تأثیرگذار بر روند اقدامات در روستا قرار داده شد. در آخرین مرحله، داده‌ها ماتریسی به محیط نرم‌افزار usinet وارد شد و با استفاده از تعدادی آزمون مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

یافته‌های تحقیق

تراکم

اولین شاخص تراکم می‌باشد که مشخص‌کننده نسبت پیوندهای موجود به پیوندهایی است که باید وجود داشته باشد. این شاخص عددی بین صفر تا یک یا تا 100 می‌باشد. اصولاً این شاخص نشانه انسجام

وجود داشته باشد. این شاخص نیز عددی بین صفر تا یک یا تا 100 می‌باشد. مقدار این شاخص برای اعتماد روستائیان مورد مطالعه 0/5868 یا 58/68٪ و برای مشارکت 0/5727 یا 57/27٪ می‌باشد، یعنی به این میزان، روستائیان دارای اعتماد و مشارکت متقابل و دوسویه با یکدیگر دارند.

انتقال پذیری²

یکی از شاخص‌های مهم در تحلیل شبکه در سطح کلان آن شاخص انتقال‌پذیری می‌باشد. این شاخص بیان می‌نماید که اگر A با B در تماس باشد و B با C در تماس باشد به احتمال زیاد A با C نیز در تماس خواهد قرار گرفت. این همان قاعده قدرت پیوندهای ضعیف است که توسط مارک گرانووتر³ (1973) در مقاله «استحکام پیوندهای ضعیف» در مجله جامعه‌شناسی امریکا مطرح شد که تأکید می‌نماید پیوندهای ضعیف با اعضای خارج از گروه می‌تواند باعث تسهیل در گردش اطلاعات و موفقیت اعضای گروه شود. حال با توجه به این توضیحات مقدار انتقال‌پذیری برای منطقه مورد مطالعه در شاخص اعتماد 76/79 درصد و برای مشارکت 53/03 درصد می‌باشد. یعنی به این میزان امکان برقراری ارتباط هر واحد با طرف سوم وجود دارد که مقادیر نسبتاً مناسبی به نظر می‌رسند. خاطرنشان می‌سازد که هرچه میزان شاخص انتقال‌پذیری بیشتر باشد، پایداری شبکه بیشتر است.

میانگین فاصله ژئودزیک⁴ (کوتاه‌ترین فاصله میان دو کنشگر)

کوتاه‌ترین فاصله میان دو کنشگر عبارت است از فاصله اجتماعی دو فرد که با کمترین تعداد واسطه بین یک فرد و سایر افراد درون شبکه اندازه‌گیری می‌شود. از طریق این تحلیل می‌توان طول مسیر پیوندهای موردبررسی بین دو کنشگر را در کوتاه‌ترین زمان ممکن

شناسایی و همچنین سرعت متوسط گردش پیوندهای مورد بررسی را مورد سنجش قرار داد (سپهری و ریاحی، 1389: 7؛ Scott, 2000). هر چه میانگین شاخص ژئودزیک کمتر باشد سرعت گردش و تبادل اطلاعات بالا بوده و در نتیجه اتحاد و یگانگی⁵ بین افراد افزایش می‌یابد و انسجام و سرمایه اجتماعی نیز بیشتر می‌شود (سالاری، 1393، 54). این شاخص به‌عنوان میانگین کوتاه‌ترین فاصله بین یک جفت کنشگر تعریف می‌شود. جهت سنجش سرعت گردش و تبادل (اعتماد و مشارکت) و پخش منابع و اطلاعات در شبکه از این شاخص استفاده می‌گردد. همچنین این شاخص نشان‌دهنده میزان وحدت، یگانگی و یکپارچگی میان افراد نیز می‌باشد. هرچه میزان میانگین کوتاه‌ترین مسیرها کاهش یابد، سرعت گردش اعتماد و مشارکت در بین روستائیان بیشتر شده، اتحاد و یگانگی بین افراد افزایش می‌یابد، زمان کمتری جهت هماهنگ ساختن افراد صرف می‌شود و افراد با سرعت بیشتری به یکدیگر دسترسی خواهند داشت و در نهایت این امر در اعتمادسازی و فعالیت‌های جمعی افراد اهمیت ویژه‌ای دارد. این شاخص درباره اعتماد بین بهره‌برداران منطقه مورد مطالعه 1/38 و مشارکت برابر با 2/13 می‌باشد که این مقادیر برای مشارکت، ضعیف و برای اعتماد، در حد متوسط قلمداد می‌گردد.

گروه‌بندی یا E-I

شاخص E-I⁶ یکی از شاخص‌های مهمی است روابط درون‌گروهی و برون‌گروهی را در سطح کل شبکه، گروه‌ها و هر نود و فرد را به‌صورت یک عدد مشخص کند که بین 1- تا 1 در نوسان است. گروه یا فردی که دارای مقدار مثبت باشد به انسجام برون‌گروهی تمایل داشته و چنانچه منفی باشد خواستار روابط درون‌گروهی یا درون‌فردی است و چنانچه صفر باشد،

اعتماد در طرح‌های بهسازی بافت با ارزش تاریخی در مرکز یا پیرامون هستند، مشخص می‌کنند. مقدار ارتباط مرکز با پیرامون و بالعکس در جدول شماره 3 آورده شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود ارتباط بین افراد مرکزی در اعتماد روستاییان 84 درصد و بین افراد مرکزی و پیرامونی 44 درصد است. بعلاوه از 43 فرد مورد مطالعه، 25 فرد مرکزی و 18 فرد پیرامونی هستند. همچنین مشارکت بین افراد مرکزی 24 درصد و بین افراد مرکزی و پیرامونی 5 درصد است. البته باید سعی شود مرکز و پیرامون را به یکدیگر نزدیک‌تر کرد، چرا که هر چه این مقادیر به سمت صفر میل کند، شکنندگی و جدا افتادگی شبکه بیشتر می‌شود.

موقعیت	اعتماد		مشارکت	
	مرکزی	پیرامون	مرکزی	پیرامون
مرکزی	%84/5	%44	%24/7	%5/9
پیرامون	%59/3	%43/8	%6/3	%3/3

ج 3. مقدار تراکم مشارکت و اعتماد روستاییان در ماتریس مرکز - پیرامون.

مرکزیت

مرکزیت بیانگر چگونگی تصمیم‌گیری و جریان اطلاعات در یک شبکه می‌باشد. یک گره با مرکزیت بالا تأثیر بیشتری بر جریان‌ات پیرامون شبکه دارد. مرکزیت می‌تواند به‌عنوان زمینه‌ای فرض شود که یک ذینفع به صورت بالقوه نسبت به سایر ذینفعان دسترسی بیشتری به سایر بخش‌های شبکه دارد (نوابخش و همکاران، 1391: 15). به‌صورت کلی مرکزیت نشان‌دهنده قدرت می‌باشد و قدرت نیز برحسب رابطه بیشتر محاسبه می‌شود.

در اینجا میزان قدرت هر نقطه با توجه به مرکزیت‌های

بی تفاوتی را نشان می‌دهد. روابط برون گروهی سرمایه اجتماعی بالاتری را به همراه خواهد داشت و انسجام اجتماعی را بالاتر خواهد برد. همچنین حمایت بیشتری را متوجه فرد و گروه خواهد کرد.

در این تحقیق، روستاییان مورد مطالعه به سه گروه یعنی براساس درآمد (بالا، متوسط و پایین)، محل زندگی (ده دره و ده میان) و براساس مسئولیت (مردم عادی یا شورا و دهیار بودن) تقسیم شدند که نتایج مندرج در جدول شماره 2 به‌دست آمد:

گروه	خروجی منهای ورودی	
	اعتماد	مشارکت
گروه‌های درآمدی	0/19	0/189
گروه‌بندی براساس مسئولیت (مردم عادی یا شورا و دهیار بودن)	-0/552	-0/41
محل زندگی در روستا	-0/197	-0/753

ج 2. شاخص E-I در میزان سرمایه اجتماعی بین روستاییان منطقه مورد مطالعه.

همان‌طور که در جدول شماره 2 دیده می‌شود، روستاییان در گروه‌های درآمدی، خواستار ارتباط بیشتر برون گروهی بوده و درآمد افراد ملاک اعتماد و مشارکت آن‌ها با یکدیگر نیست. اما براساس محل زندگی در روستا و مسئولیت افراد، اعتماد و مشارکت روستاییان حالت درون گروهی به خود می‌گیرد. بدین ترتیب بیشتر روستاییان به افراد هم‌طایفه و محله خود اعتماد داشته و ارتباط برقرار نموده و بین دو طایفه اصلی و سنتی روستا (ده دره و ده میان) اعتماد و مشارکت کمتری برای بهسازی بافت با ارزش تاریخی وجود دارد. این وضعیت بین مردم عادی با اعضای شورا و دهیار نیز برقرار می‌باشد.

مرکز - پیرامون

این شاخص روستاییانی را که از لحاظ مشارکت و

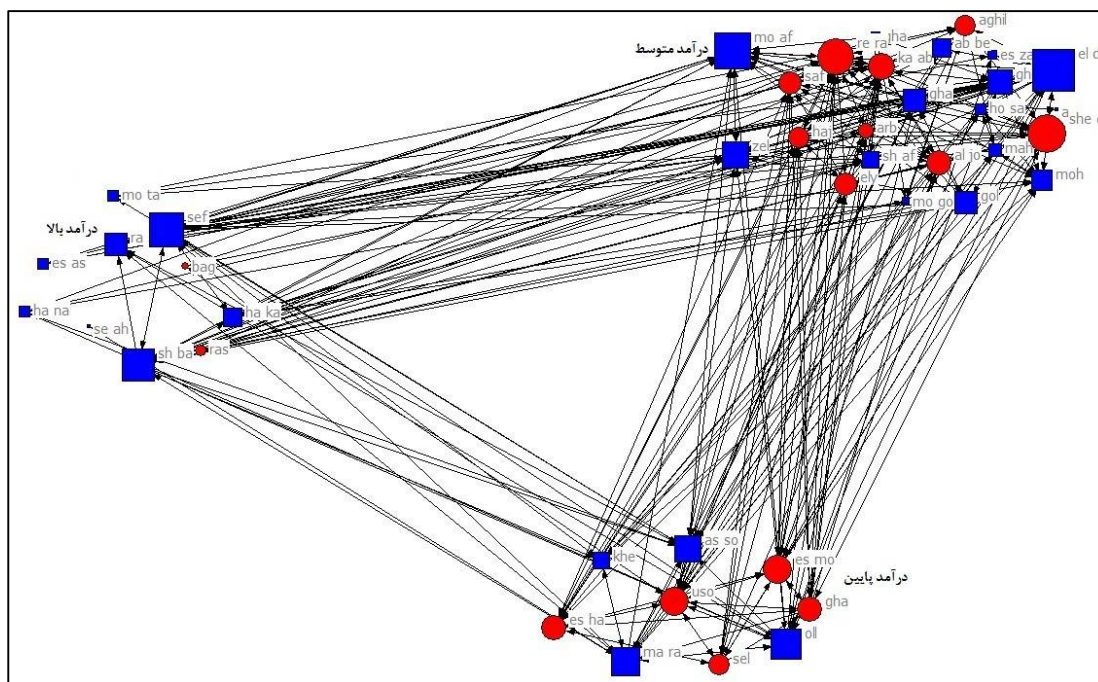
نقاط متصل شده به آن‌ها محاسبه می‌شود (Borgatti & Everett, 2002). انواع مرکزیت عبارت است از:

1. مرکزیت مجاورت، گرهی است که به طور متوسط نزدیک‌تر باشد، قدرتمندتر است. هرچه فاصله بین نود A از سایر نودها کوتاه‌تر باشد، آن نود مرکزیت بیشتری دارد. یعنی نزدیکی هر نود به نودهای دیگر را نشان می‌دهد که دسترسی به حمایت‌های سایر اعضا در مرکزیت مجاورت بالاتری، بیشتر است. این شاخص از آنجا مهم است که دسترسی فرد به اطلاعات یا سایر منابع را بیشتر می‌کند که مثلاً کسانی که به اطلاعات جدیدتر و با واسطه کمتر دسترسی دارند، استفاده بیشتری از اطلاعات کرده و نوآورتر می‌باشند.
2. مرکزیت بینابینی، گرهی است که بینابین بسیاری از

جفت گره‌های دیگر باشد؛ در واقع گره‌ها واسطه‌ای هستند که راه‌های ارتباطی گره‌های دیگر از آن‌ها بگذرد. این گره‌ها دارای قدرت ایزوله کردن یا افزایش ارتباطات است. به صورت کلی هر نودی که مرکزیت بیشتری داشته باشد، کنترل آن بر سایر اعضا بیشتر است. در حقیقت مرکزیت مجاورت و بینابینی کمک به درک پیوندهای ضعیف می‌نماید.

3. مرکزیت بردار ویژه، گرهی است که دارای همسایگان مرکزی بسیاری باشد، در واقع گرهی است که با گره مرکزی و قدرتمند مرتبط است.

4. قدرت (بناچیج). نوعی از قدرت است که برای بررسی وضعیت نقاط حاشیه‌ای مناسب می‌باشد. در این فرمول میزان قدرت هر نقطه با توجه به مرکزیت‌های نقاط متصل شده به آن‌ها محاسبه می‌شود.

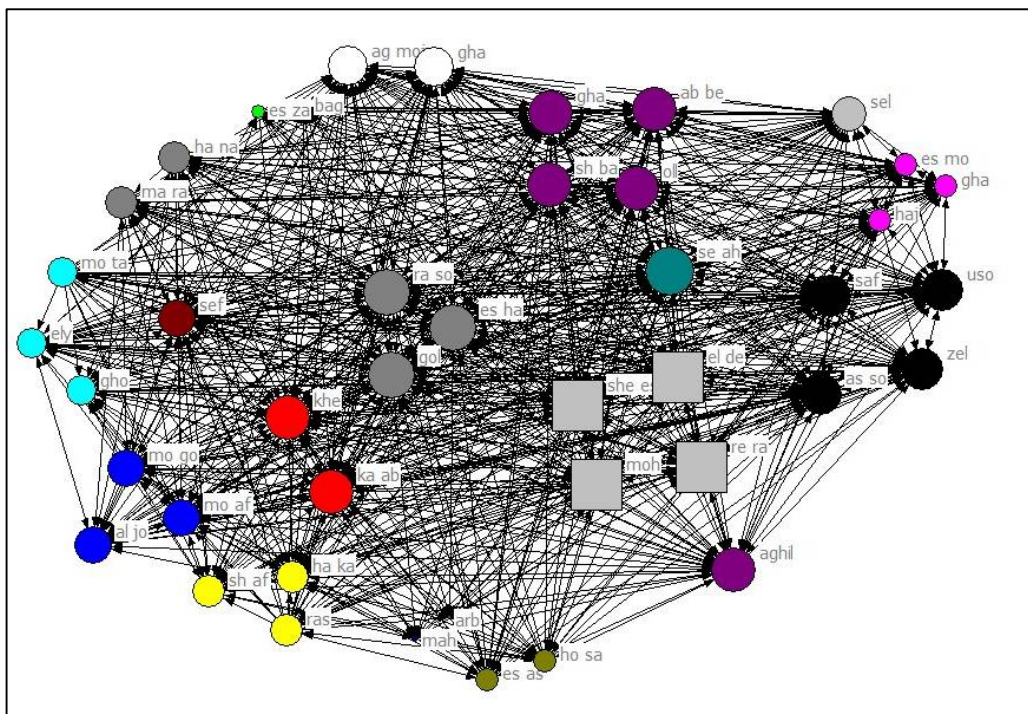

3. وضعیت مشارکت در بین روستایان منطقه مورد مطالعه (گروه‌بندی براساس درآمد، اندازه نودها براساس قدرت و شکل نودها براساس محل زندگی در روستا).

همچنین در شاخص مرکزیت بینابینی که کنترل هر فرد بر دیگران را نشان می‌دهد، اعضای شورای اسلامی و دهیار و بیشترین مقدار را دارا می‌باشند که نشان از در دسترس بودن و قدرت بالاتر نهادهای می‌باشد.

مشارکت				اعتماد				نتیجه	
ورودی نرمال شده	خروجی نرمال شده	ورودی	خروجی	ورودی نرمال شده	خروجی نرمال شده	ورودی	خروجی		
19/76	19/76	8/3	8/3	61/24	61/24	25/72	25/72	میانگین	
11/45	12/71	4/81	5/34	23	20/07	9/66	8/43	انحراف معیار	
850	850	357	357	2633/33	2633/33	1106	1106	جمع	
131/18	161/77	23/14	28/53	529/01	402/97	93/31	71/08	واریانس	
2/38	0	1	0	14/28	19/04	6	8	حداقل	
50	54/76	21	23	90/47	100	38	42	حداکثر	
مرکزیت شبکه (خروجی): %35/82				مرکزیت شبکه (خروجی): %39/68					
مرکزیت شبکه (ورودی): %30/95				مرکزیت شبکه (ورودی): %29/93					

ج 4. نتایج کلی وضعیت سرمایه اجتماعی براساس آزمون درجه در بین روستایان مورد مطالعه.

ت 5. وضعیت اعتماد در بین روستایان مورد مطالعه (گروه‌بندی، اندازه نودها براساس درجه عادی شده و شکل نودها براساس مسئولیت).

مشارکت				اعتماد				نتیجه
درجه عادی شده	مرکزیت مجاورت	مرکزیت بینابینی	مرکزیت بردار ویژه	درجه عادی شده	مرکزیت مجاورت	مرکزیت بینابینی	مرکزیت بردار ویژه	
25/13	51/53	2/4	19/37	77/18	82/92	0/55	21/13	میانگین
13/2	7/69	3/54	9/46	17/32	10/74	0/44	4/3	انحراف معیار
1080/95	2215/95	103/25	833/28	3319/04	3565/63	23/92	908/69	جمع
174/36	59/15	12/54	89/61	300/11	115/38	0/2	18/54	واریانس
2/38	34/14	0	1/59	30/95	59/15	0	8/74	حداقل
59/52	71/18	15/22	40/45	100	100	1/51	26/04	حداکثر

ج 5. نتایج کلی وضعیت سرمایه اجتماعی در روستایان مورد مطالعه براساس آزمون‌های مرکزیت.

نتیجه

(1993) همبستگی گروهی و برای پاتنام (1995) مشارکت در سازمان‌های داوطلبانه و مدنی است. اما در رویکرد شبکه‌ای، سرمایه اجتماعی شمشیری دو لبه است که هم می‌تواند باعث منفعت (هنجار) شود و هم می‌تواند پیامدهای زیانباری (ناهنجار) داشته باشد (Narayan & Woolcock, 2000). هنجارهای یک شبکه مشخص می‌کند که ماهیت سرمایه درون آن شبکه چیست. ماهیت سرمایه موجود در شبکه را در کلی‌ترین سطح می‌توان به دو سرمایه اجتماعی و سرمایه مجتمعی تقسیم کرد (ابوالحسنی و عطار، 1392: 148). در این راستا رویکرد تحلیل شبکه برای سنجش سرمایه اجتماعی افراد و تحلیل روابط بین آن‌ها کاربرد فراوان دارد. این مطالعه باهدف تحلیل شبکه مشارکت روستایان در طرح‌های بهسازی بافت باارزش تاریخی در روستای شاهکوه سفلی به‌عنوان روستای هدف گردشگری انجام شده است. نتایج نشان‌دهنده سطح مناسب اعتماد بین روستایان و در عین حال سطح بسیار پایین همکاری و مشارکت افراد در این طرح می‌باشد. همچنین بیشترین سطح اعتماد و همکاری افراد با یکدیگر به‌صورت درون‌گروهی ظهور و بروز پیدا کرده است. به معنای دیگر در روستای مورد مطالعه

طرح بهسازی بافت‌های باارزش روستایی که در سال‌های اخیر به اجرا درآمده حاصل تجارب محدودی است که در زمینه احیا و بهسازی بافت‌های روستایی در کشور وجود داشته و نیز در پی انتقادهای اساسی به مداخله حداکثری طرح‌های توسعه و عمران و هادی روستایی بوده که برای امروزی کردن بافت‌های روستایی با معیارها و ضوابط طراحی در شهرها و شهری کردن روستاها مطرح شده است. در طی انجام مراحل این طرح‌ها، مشارکت مردم روستا سبب تضمین موفقیت و در نتیجه توسعه پایدار روستاها می‌باشد. مشارکت عمومی به مثابه یک فرایند است که شامل نقش مردم در تصمیم‌گیری‌های توسعه و تأمین خدمات و کالاهای عمومی است. در این میان یکی از مهم‌ترین عناصر تحقق مشارکت واقعی در جوامع پیچیده امروزی، سطح سرمایه اجتماعی در جامعه است که زیربنای مشارکت مفید اعضای جامعه برای دستیابی به نتایج سودمند برای فرد و اجتماع به‌شمار می‌آید. سرمایه اجتماعی دارای تعاریف متعدد و اشکال متنوعی است. سرمایه اجتماعی برای کلمن (1990) هنجارهای اجتماعی، برای هیچتر (1983) و پوتس

بیشتر شاهد سرمایه اجتماعی که واجد خصلت انحصاری و اختصاصی (exclusive) است در مقابل سرمایه اجتماعی با ویژگی غیر انحصاری و باز بودن (inclusive) مواجه هستیم. در اینجا تأکید بسیاری بر همبستگی درون گروهی به جای ارتباط برون گروهی می شود (Oorschot, 2006). به طوری که در یکی از اطلاعات و منابع بیشتر در درون و کمتر در خارج از گروه در حال چرخش است. در مقابل در دیگری، منابع کمیاب به توزیع در درون گروه محدود نشده اند.

برای درک بهتر روابط بین روستائیان، افراد مورد مطالعه به دو گروه اعضای شورا و دهیار و روستائیان عادی تقسیم شدند. به صورت کلی روابط بین این دو گروه چندان زیاد نبوده و بیشتر اقدامات مربوط به اجرای این طرح توسط اعضای شورا انجام می شود. مشارکت مردم نیز بیشتر به صورت همکاری در اجرا و کمک در تهیه لوازم و مایحتاج پروژه می باشد. به صورت کلی نقش اصلی را در آگاهی بخشی و جلب مشارکت مردم، اعضای شورا و دهیار بر عهده دارند. البته بسیاری از مردم روستا خواهان مشارکت در مراحل مختلف این طرح می باشند اما اظهار می دارند که مسئولین و مجریان طرح چندان راغب به مشارکت و دخالت مردم نمی باشند. همچنین بنا بر اظهارات روستائیان، اغلب اقدامات طرح از قبل برنامه ریزی شده و زمینه برای مشارکت مردم در آن جز در بخش همکاری در اجرا، دیده نشده است. بنابراین از آنجاکه برنامه ریزی و اجرای طرح های بهسازی در انزوا و بدون مشارکت ذینفعان و مردم محلی، نمی تواند سبب توسعه پایدار شود، داشتن رویکرد شبکه ای در این گونه طرح ها ضروری به نظر می رسد.

پی نوشت

1. Reciprocity
2. Transitivity

3. Granovetter
4. Average Geodesic Distance
5. Solidarity
6. External- Internal

فهرست منابع

- ابراهیم زاده، عیسی؛ فرامرز بریمانی؛ محمد اسکندری ثانی؛ رمضان پور، صغری. (1389)، بررسی تطبیقی سرمایه اجتماعی در روستاهای ادغام شده در شهر و روستاهای مستقل تریقان و رزق آباد کاشمر، فصلنامه روستا و توسعه، سال 12، شماره 1 (پیاپی 49)، صص 62-43.
- ابوالحسنی، سیدرحیم؛ عطار، سعید. (1392)، تحلیل شبکه ای، سرمایه اجتماعی و حوزه سیاست: درآمدی بر رویکرد سیاست شبکه ای، فصلنامه سیاست، دوره 43، شماره 2، صص 139-157.
- اشتریان، کیومرث؛ کیومرث پرخیده؛ محمدعادل پناهی؛ اشتریان، خدیجه. (1388)، توانمندسازی فرهنگی اجتماع محور: طرحی برای خانه های فرهنگ دانشجویی، دفتر برنامه ریزی اجتماعی و مطالعات فرهنگی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
- آغاز، محمدحسن. (1378)، مشارکت: ابزار مدیریت عقلانی، نشریه تعاون، شماره 91، صص 36-39.
- باستانی، سوسن؛ رئیس، مهین. (1390)، روش تحلیل شبکه: استفاده از رویکرد شبکه های کل در مطالعه اجتماعات متن باز، مجله مطالعات اجتماعی ایران، شماره 2، صص 32-59.
- بروگمن، یرون. (1389)، درآمدی بر شبکه های اجتماعی، ترجمه خلیل میرزایی، تهران، انتشارات جامعه شناسان.
- بوردیو، پیر. (1384)، سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی و توسعه، ترجمه افشین خاکباز و حسن پویان، تهران، نشر شیرازه.
- پاتنام، رابرت. (1380)، دموکراسی و سنت های مدنی، ترجمه محمدتقی دلفروز، تهران، انتشارات روزنامه سلام.
- جام کسری، محمد. (1389)، بهسازی بافت های باارزش روستایی؛ فرایندی از ذهنیت تا عینیت، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره 131، صص 61-72.
- حبیبی، محسن؛ مقصدی، ملیحه. (1381)، اصطلاحات و واژه شناسی مرمت، فصلنامه هفت شهر، شماره 12 و 13، صص 8-4.
- دارابی، حسن. (1384)، تبیین سرمایه گذاری های عمرانی در پرتو مشارکت های مردمی: مورد سکونت گاه های روستایی ناحیه کاشان، رساله دکترا، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس.

- Bell, M., Bauer, D., Jarnagin, S., Peter, G., (2004). Farming for Us All: Practical Agriculture and the Cultivation of Sustainability. Penn State University Press, University Park, PA.

- Betts, S.C. & M.D. Stouder. (2004). The network perspective in organization studies: network organizations or network analysis? Academy of Strategic Management Journal. Available at: <http://business.rutgers.edu/download>.

- Borgatti, S.P., M.G. Everett & L.C. Freeman, (2002). UCINET for Windows: Software for Social Network Analysis. Harvard, MA: Analytic Technologies. Available at: www.casos.cs.cmu.edu/publications/papers/DisasterResponse.

- Burt, R.S., (1992). Structural holes: the social structure of competition. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Burt, Ronald S. (2008), "Structural Holes versus Network Closure as Social Capital", in Nan Lin, Karen Cook & Ronald S. Burt (eds.), Social Capital: Theory and Research, New Jersey: Transaction Publishers, pp. 31- 56.

- Butts CT (2008) Social network analysis: A methodological introduction. Asian Journal of Social Psychology 11:13-41.

- Chandler, J. (2008). Introduction to Network Theory. American Marketing Association. Available at: www.marketingpower.com.

- Finger & Stich, A (2002), Social Factors Enabling Local Peoples' Participation In Integrated Management Planning In The Context Of Forested Mountain Territories. Proceedings of the Research Course "The Formulation of Integrated Management Plans (IMPs) for Mountain Forests" Bardonecchia, Italy.

- Hardin, R, (1988), Trust in Government. In: Valerie Baithwaite and Margaret Levi (eds) Trust and Governance. New York: Russell sage Foundation:9-27.

- Haythornthwaite, C., (1996). Social network analysis: An approach and technique for the study of information exchange. Library and Information Science Research, 18, 323-342.

- Jones, Veronica Nyhan and Michael Woolcock (2009), "Mixed methods assessment", in Gert Tinggaard Svendsen and Gunnar Lind Haase Svendsen (eds.), Handbook of Social Capital: The Troika of Sociology, Political Science and Economics, Massachusetts, Edward Elgar Publishing, Inc., pp. 379- 401.

- Lin, Nan (1999b), "Social Networks and Status Attainment", Annual Review of Sociology, Vol. 25, pp. 467-487.

- Lockie, S., (2006). Networks of agri-environmental action: temporality, spatiality and identity in agricultural environments. Sociologia Ruralis 46, 22-39.

- Martinez A, Dimitraiadis Y, Rubia B, Gomez E, de la Funete P (2003) Combining qualitative evaluation and social network analysis for the study

- رضوانی، محمدرضا. (1383)، مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران، انتشارات قومس، تهران.

- سالاری، فاطمه. (1393)، مدل‌سازی و تحلیل شبکه تصدی‌گری منابع آب در حوزه‌های آبخیز (مطالعه موردی: حوزه آبخیز رزین در استان کرمانشاه)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده منابع طبیعی دانشگاه تهران. 218 صفحه.

- سپهری، محمدمهدی؛ ریاحی، آسیه. (1389)، کاربست تحلیل شبکه اجتماعی برای استخراج نیازهای سیستم مدیریت دانش در سازمان‌های دانش‌بنیان، سیاست علم و فناوری، سال سوم، شماره 2، صص 1-14.

- سوری، علی. (1384)، سرمایه اجتماعی و عملکرد اقتصادی، مجله تحقیقات اقتصادی، شماره 69، صص 87-108.

- شادی طلب، ژاله؛ حجتی کرمانی، فرشته. (1388)، فقر و سرمایه اجتماعی در جامعه روستایی، فصلنامه علمی- پژوهشی رفاه اجتماعی، سال هفتم، شماره 28، صص 35-56.

- شریفیان ثانی، مریم. (1380)، سرمایه اجتماعی. مفاهیم اصلی و چهارچوب نظری، فصلنامه علمی و پژوهشی رفاه اجتماعی، سال یک، شماره 2، صص 5-18.

- عنبری، موسی. (1390)، جامعه‌شناسی توسعه: از اقتصاد تا فرهنگ، انتشارات سمت، تهران.

- مقی‌زاده، محمد حسین. (1380)، سازمان‌های غیردولتی نهادی برای سازمان‌دهی مشارکت در جامعه مدنی مجموعه مقالات نقش و جایگاه سازمان‌های غیردولتی در عرصه فعالیت‌های ملی و بین‌المللی تهران. دفتر مطالعات و تحقیقات سیاسی وزارت کشور.

- منظور، داوود؛ یادی‌پور، مهدی. (1387). سرمایه اجتماعی عامل توسعه اجتماعی و اقتصادی، فصلنامه راهبرد یاس، شماره 15، صص 140-162.

- نوابخش، مهرداد؛ عطار، سعید؛ ابوالحسنی، سید رحیم. (1391)، رویکرد سیاست شبکه‌ای: تعمیم اندیشه سرمایه اجتماعی به عرصه تحلیل دولت، مجله مطالعات توسعه اجتماعی، سال چهارم، شماره دوم، صص 7-21.

- نوری نژاد، حامد. (1389)، حفاظت و باززنده‌سازی بناها و بافت‌های باارزش روستایی، ارتباط میان مکان‌های میراثی و صنعت گردشگری، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره 131، صص 39-46.

- نوک، دیوید؛ اچ. کالینسکی، جیمز. (1387)، تحلیل شبکه، ترجمه مژگان عظیمی هاشمی و مریم اسکافی، مشهد، انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد.

- of classroom social interactions. *Computers & Education* 41: 353-368.
- Ohlin, T. (2001). Towards more citizen participation in Sweden. *Symposium/ futures*, vol.33,pp.339-370.
- Oorschot, W. van (2006), "Making the difference in social Europe: deservingness perceptions among citizens of European welfare states". *Journal of European Social Policy*, Vol. 16, pp. 23-42.
- Roling, N., DeJong, F., (1998). Learning: Shifting Paradigms in Education and Extension Studies. *Journal of Agricultural Education and Extension* 5 (3), 143-161.
- Schmittmann, V. D., Cramer, A. O. J., Waldorp, L. J., Epskamp, S., Kievit, R. A., & Borsboom, D. (2011). Deconstructing the construct: A network perspective on psychological phenomena. *New Ideas in Psychology*.
- Scott, J., (2000), *Social Network Analysis*. Sage, London.
- Slaninová, Katerina, Jan MartinoviPc, Pavla Dr´apzdilov´a, Gamila Obadi, and V´aclav Sn´aPsel (2010), "Analysis of Social Networks Extracted from Log Files," in Furht, Borko (ed.), *Handbook of Social Network Technologies and Applications*, New York: Springer, pp. 115-146.
- Tiepoh, M & Reimer, B. (2004), Social capital, information flows, and income creation in rural Canada: a cross-community analysis, *journal of Socio-Economics*, 33, PP.427-448.
- Tinggaard Svendsen, Gert and Gunnar Lind Haase Svendsen (2009), "The troika of sociology, political science and economics", in Svendsen, Gert Tinggaard and Gunnar Lind Haase Svendsen (eds.), *Handbook of Social Capital: The Troika of Sociology, Political Science and Economics*, Cheltenham: Edward Elgar, pp. 1-13.
- Titeca, K.& Vervisch, T.(2008), The Dynamics of Social Capital and Community Associations in Uganda: Linking Capital and its Consequences, *World Development*, 36, PP. 2205-2222.
- Wasserman, S. & K. Faust, (1994). *Social Network Analysis*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, pp. 28-59 (Chapter 2: Network data and collection).
- White, S.S.(2001) public participation and organization chang in Wisconsin land use management, Graduate program in urban planning . university of Kansas, USA.
- Y. soh, E and Yuen, B.(2006). Government-aided participation in planning Singapore. *Journal of cities*, vo 23,no.1,pp.30-43.
- Zhang, Mingxin (2010), "Social Network Analysis: History, Concepts, and Research," in Furht, Borko (ed.), *Handbook of Social Network Technologies and Applications*, New York: Springer, pp. 3-21.